

HOE IN 1621 TE BUNNIK EEN NIEUW LEEN TOT STAND KWAM

door

Prof. Dr. W. van Iterson.

Destijds wees ik erop, dat zich binnen het rechtsgebied van Amerongen vijf ridderhofsteden hebben bevonden ¹. Eén hiervan was "Bergestein", ook wel "Berkestein" genaamd ².

Het huis "Bergestein" was een feodale bezitting, welke leenroerig was aan de Domproosdij te Utrecht. In 1621 kwam hierin verandering. Blijkens een gerechtelijke acte van Amerongen, d.d. 23 september van dat jaar ³, was toen leenman van dit huis c.a. jonker Dirk van der Does. Het goed wordt omschreven als een huis en hofstad met $1\frac{1}{2}$ hoeve lands (d.i. 24 morgen), gelegen binnendijks in het kerspel Amerongen op de Hoeven c.a. leen van de Domproosdij ⁴. Het opvallende hierbij is, dat het huis c.a. werd verkocht voor een "vry eygen goet". Deze anomalie wordt door het dan volgende verklaard. We lezen hier aldus: "mits dat de verkoper in plaetse van dezelve goederen wederomme aan de Domproosdye voors. zal leenroerigh maecken ende van dezelve te leen houden voir hem ende zynen nacomelingen zeeckere seven mergen landts gelegen in den gerechte van Bunnick, den voorn. joncker van der Does vry eygen toebehoorende". Het aangehaalde komt in het kort hierop neer. Aan Van der Does wordt toegestaan de ridderhofstad "Bergestein" met anderhalve hoeve lands te verkopen als allodiaal goed. Doch voor deze concessie moet hij aan de Domproosdij zeven morgen lands onder Bunnik, die zijn eigendom zijn, overdragen, waarop hij deze grond onder Bunnik in leen zal krijgen van de Domproosdij op dezelfde voorwaarden, als waarop hij voorheen het huis Bergestein in leen had gehouden. Het object van de leenverhouding zal dus veranderen. Genoemde grond te Bunnik zal derhalve een feudum oblatum

worden. Aldus besloten de Domdeken en diens kapittel, die de grond onder Bunnik feodaliseerden. Er werden dus twee belangrijke rechtshandelingen naast elkaar verricht. Het huis "Bergestein" werd allodiaal gemaakt, terwijl zeven morgen land in Bunnik in de plaats daarvan tot leengoed werden gemaakt.

In de rechterlijke archieven van Bunnik en Vechten is bij mijn weten niets omtrent deze transactie te boek gesteld ⁵.

In de leenadministratie der Domproosdij is des te meer hierover te vinden. In de eerste plaats zij vermeld een acte van 26 december 1621, uitgaande van schout en twee met name genoemde schepenen van Amerongen ⁶. Genoemde functionarissen verklaren, dat voor hen is gecompareerd jonker Hugo van Suylen van Nyevelt, Domproost te Utrecht. Deze verklaarde, dat jonker Dirck van der Does, "baeliu van Rensborch" het goed "Bergestein" c.a. in het gerecht Amerongen in leen placht te houden van de Domproosdij. Op diens verzoek is dit goed met consent van deken en kapittel ten Dom uit de feudalite (leenroerigheid) ontslagen bij de eerder genoemde acte van 23 september 1621 ⁷. Dit goed zal voortaan voor het gerecht van Amerongen als "eigen" (d.w.z. allodiaal) goed worden getransporteerd. Dan volgt de desbetreffende acte van het Domkapittel. In plaats van het geallodialiseerde goed "Bergestein" worden leenroerig aan de Domproosdij gemaakt 7 morgen lands in het gerecht Bunnik, die vrij eigendom waren van genoemde jonker van der Does. Dit nieuwe leen krijgt Van der Does op dezelfde voorwaarden in leen als waarop hij vroeger "Bergestein" in leen had gehouden.

Wat betreft deze 7 morgen land onder Bunnik worden we nader ingelicht door een leen- en tinsregister der Domproosdij ⁸. Het goed wordt hier genoemd " 't Hoochsteenbergen", gelegen in den gerechte van Bunnick, daer suydtwärts den Crommen Ryn ende noortwärts de E(dele) heere van Coninxvrij etc. ⁹ naest gelant ende gelegen syn . . ."

Een nadere precisering van de ligging van dit perceel vinden we in een lijst van lenen der Domproosdij 10. In deze lijst, welke alfabetisch is naar plaatsnamen, staat onder Bunnik vermeld: "7 Morgen, genaamd "Hoog Steenberg" omtrend de brugge ten noorden van den Krommen Rijn". Deze opgave is ontleend aan een verlei (belening) door de Domproosdij van 31 juli 1725. En hiermede is, naar ik hoop, het perceel groot zeven morgen te Bunnik voldoende geïdentificeerd.

De in 1621 gevolgde methode om het huis "Bergestein" te allodialiseren staat niet los op zich zelf. Het is een systeem geweest, dat meer werd toegepast. Ik wijs hier op een soortgelijk geval, dat ik vroeger in een ander verband ter sprake bracht. Dit speelde op 18 augustus 1717 11. Er werd toen een tiend onder Schalkwijk ontslagen van leenplichtigheid. Leenheer was de hoge heer van Vianen, terwijl de stad Amersfoort beleend was met genoemde tiend te Schalkwijk. Op verzoek van het stadsbestuur van Amersfoort werd deze tiend allodiaal gemaakt. In ruil hiervoor gaf Amersfoort het erf en goed, genaamd "Den Hoef" in het gerecht van De Bilt, waarop Amersfoort dit goed in leen kreeg onder dezelfde voorwaarden, als waarop het genoemde tiend in leen had gehouden.

Een andere methode om tot allodialisatie van het object van een leenverhouding te komen bestond hierin, dat de leenheer het leen aan de leenman ten eigen gaf tegen de derde penning van de verkoopwaarde van het goed, indien het als allodiaal zou worden verkocht 12.

Het hiervoor geschetste systeem, zoals dit in 1621 en in 1717 in het Nedersticht in practijk werd gebracht moet wel teruggaan op een tijd, toen het leenstelsel nog floreerde en de wapendienst nog in gebruik was 13. Een leenheer moest er toen op uit zijn, om zijn complexum feudale, 't geheel van goederen en rechten,

dat van hem in leen werd gehouden, intact te houden om aldus het aantal van zijn leenmannen op peil te houden. Toen het militaire karakter van het leen verdwenen was, bleef men ouder gewoonte toch nog vasthouden aan de gedragslijn van vroeger. ¹⁴

In het gewest Holland was men op dit stuk minder conservatief. Dit moge blijken uit een voorbeeld van een acte van defeodatie uitgaande van de Staten van Holland ¹⁵. Hier wordt voor het allodiaal maken van leengoed eenvoudig een bedrag in geld betaald.

.....

Noten.

¹ W. van Iterson, Open huizen en ridderhofsteden in het Nedersticht, II, Jaarboekje v. "Oud-Utrecht", 1955, p. 108/109.

² E.B.F.F. Wittert van Hoogland, Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden, dl. II, 's-Gravenhage, 1912, p. 105/120 en Kastelenboek provincie Utrecht, 4e dr. bezorgd door J.D.M. Bardet, Utrecht, 1966, p. 22.

³ Rechterlijke archieven der prov.Utrecht, nr. 1229 - 1 (1590-1624), fol. 168 vs./170.

⁴ Cf. Topographische kaart 1 : 25 000, Blad 487.

⁵ Rechterlijke archieven der prov.Utrecht, nr. 1347 - 1 (1596-1635).

⁶ K. Heeringa, Inventaris van archief van het kapittel ten Dom, Utrecht, 1929, nr. 2394. Verder te citeren als Domarch.

⁷ Voor nadere beschouwingen omtrent defeodatie verwijs ik naar mijn reeds eerder genoemd artikel Open huizen etc. II, p.81/97 en naar Mej. A.J. Maris, Leenheer en Leenman in betrekking tot het leengoed in de late middeleeuwen, Versl. en meded. Oud-Vaderl. Recht, dl. 12, Utrecht, 1960 - 1965, speciaal p. 127/138.

⁸ Domarch., nr. 2368 - 6 (1601-1628), fol. 217; er staat abusievelijk 117.

9 Hier wordt bedoeld op een lid van het geslacht Van Baexen, eigenaar van de ridderhofstad Kersbergen onder Zeist, cf. Wittert van Hoogland, a.w., dl. II, p. 486/497 en speciaal p. 488/490. "Coninxvry" was een bezitting in het Land van Cuyk, cf. A. Matthaeus (III), De jure gladii tractatus, Leiden, 1689, cap. XXI, nr. 4, p. 353/355.

10 Domarch., nr. 2370 III.

11 Mijn artikel Open huizen etc. II, p. 96/97.

12 Vgl. Meij. A.J. Maris, aangehaald artikel p. 132/134.

13 Dit moet geweest zijn vóór de 16e eeuw, want twee Stichtse rechtsbronnen uit die tijd vermelden, dat de verplichting tot wapendienst der leenmannen toen tot het verleden behoorde. Cf. mijn dissertatie De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht, dl. I, Leiden, 1932, p. 140/141.

14 Intussen blijft het m.i. zeer de vraag, of het kapittel ten Dom en andere Utrechtse kapittels ooit primaire uitgiften ten leenrechten hebben gedaan. Veeleer zullen de lenen van deze instellingen hun ontstaan te danken hebben aan grote schenkingen, die verschillende soorten van goederen hebben omvat. Men moet dit aldus verstaan, dat zulke schenkingen zijn gedaan door grote heren (vorsten), die leenmannen hadden en wapendienst konden gebruiken. Met de kapittels was dit niet het geval. Bij mijn weten hebben deze Utrechtse kapittels ook nimmer hun vasallen ter heervaat (tot wapendienst) opgeroepen. Het enige profijt, dat deze kapittels van hun lenen trokken, kwam tot uitdrukking in de heergewaden, de casuele geschenken bij leenerfopvolging. Deze bestonden hoofdzakelijk uit attributen voor oorlog en jacht, welke naderhand veelal waren vervangen door equivalenten in geld.

15 P. Bort, Alle de wercken, 3e dr. door I. Lelong, Leiden, 1731, Tractaat van het Hollants Leenrecht, dl. 7, cap. 7, p.303/304.

.....